

Veda, spoločnosť a náboženstvo v dialógu

4. 9. 2021 Kláštor františkánov, Trstená

Aké miesto má a má mať náboženstvo vo verejnom priestore? Dá sa tento priestor formovať bez toho, aby veriaci a neveriaci nesmerovali do konfliktu? Ako predkladať „večné pravdy“ náboženstva vo svete relatívnych a falzifikovateľných informácií? Čo je to fundamentalizmus a ako sa mu brániť? Tieto a ďalšie otázky predstavovali mantinely širšej verejnej diskusie pedagógov z Teologickej fakulty Trnavskej univerzity. 4. septembra v Kláštore františkánov v Trstenej sa pedagógovia fakulty Mária Spišiaková, Miroslav Karaba, Jozef Žuffa, Martin Šarkan a Lukáš Jeník zamýšľali spolu s účastníkmi nad aktuálnou polarizáciou v spoločnosti.

Cieľom diskusného stretnutia nebolo primárne oboznámiť návštevníkov a záujemcov s plodmi akademickej práce, ako je to bežne na konferenciách pre širšiu verejnosť. Zámerom bola čo najaktívnejšia diskusia a reflexia nad problémami fundamentalizmu, polarizácie a fragmentarizácie spoločnosti. Z toho dôvodu bolo stretnutie koncipované ako otvorená diskusia s viacerými kolami kratších príspevkov akademických pracovníkov a cielená bola práve na vytvorenie priestorov pre názory prichádzajúcich záujemcov, ktorí sa s problémami polarizácie stretávajú v prostredí školstva, administratívnej práce, ale aj v bežnom živote. Scenár diskusie bol vymedzený troma metaforickými významami: anamnézou, diagnózou a liečbou.

V prvom kole diskusie sa Miroslav Karaba zameral na počiatky konfliktu kresťanského náboženstva a vedy. Poukázal na niektoré tradované mýty, ktoré sa týkajú dejín dialógu náboženstva a vedy a zdôvodňoval ich neopodstatnenosť. Dejiny kresťanstva sú bohaté na rôzne podoby vzťahu dialógu a vedy, v rámci ktorých dochádzalo a dochádza k vzájomnému obohateniu, ale aj otvoreným konfliktom. Vo svojom vstupe akcentoval význam vedy pre praktický život (aj veriacich). Práve v posledných storočiach sa postoj kresťanstva a vedy komplikuje. Konflikt medzi náboženskými pravdami a vedou, ktorá stojí v protiklade k dogmatickému chápaniu faktov, súvisí s prekračovaním kompetencií. Náboženstvo a náboženské tradície nemajú byť učebnicami biológie či prírodných vied, ale majú odpovedať na otázky zmyslu existencie.

Lukáš Jeník v krátkosti predstavil konflikt kresťanstva a sekulárnej spoločnosti, ktorého dejiny môžeme datovať do konca 18. storočia. Kľúčovými udalosťami, ktoré vplývali na vzťah moderných štátov a Katolíckej cirkvi, sú revolúcie, vzmach vedy, osvietenská filozofia a iné. Postupné trieštenie kresťanstva na znepriatelené cirkvi, ktoré začína už podstatne skôr, viedlo v moderných dejinách Európy k strate sociálneho, kultúrneho i politického vplyvu kresťanstva. Revolučné udalosti konca 18. storočia, vojny na počiatku 19. storočia neskôr tento rozvrat spoločnosti iba urýchlili. Napriek tomu, že dnes už nemožno hovoriť o Európe ako o jednoznačne kresťanskom kontinente, je však nepochybné, že spoločnosť je oveľa viac evanjelizovaná ako v 18. storočí. Tento

zaujímavý fenomén je často nerefektovaný aj v rámci teológie. Súčasné témy politológie, akými sú ľudské práva, otázka spravodlivosti či spoločného dobra, problém demokracie či individualizmus sú totiž témy, ktoré sekularizovaná spoločnosť takpovediac dedí z kresťansko-židovského svetonázoru a náboženstva. Tradovaný predsudok o konflikte modernej dekristianizovanej spoločnosti s jej náboženským náprotivkom je v mnohom umelo posilňovaný, pretože dnešná tekutá a sekulárna modernita je dieťaťom (aj) kresťanskej kultúry.

Sekulárnu spoločnosť, minimálne od jej 18. storočia, charakterizuje celé spektrum cností, ktoré dodnes zdieľa s kresťanskými skupinami. Prečo je potom konflikt kresťanstva a moderného štátu takým typickým naratívom, ktorý sa objavuje na oboch stranách barikády? Konflikt a uzavretosť kresťanstva je v mnohom paradoxná. Dejiny moderného kresťanstva a Katolíckej cirkvi reflektujú neschopnosť kresťanstva reagovať na skutočnosť, že to bol práve sekulárny svet, ktorý prijal i osvojil si myšlienky a hodnoty kresťanstva. Samozrejme, sekulárna spoločnosť si ide vlastným tempom a aj práve v tejto viacrýchlostnej kultúre 19. storočia sa prehlbujú rozdiely medzi kresťanským svetonázorom, cirkvami a novovekou vedou, filozofiou a kultúrou moderných štátov.

Martin Šarkan sa venoval problematike zrodu fenoménu intelektuála v 19. a 20. storočí. Na príklade príbehu francúzskeho katolicizmu 19. a 20. storočia ukázal, ako sa regionálna cirkev vyrovnávala s násilným odporom k náboženstvu, ale i návratu kráľovskej koruny či vzájomnému konfliktu vedy a viery. Dramatická situácia vo Francúzsku v 19. storočí a v prvej polovici 20. storočia vplývala aj na identitu francúzskeho katolicizmu, v ktorej sa objavuje radikálna revolta proti demokratickému zriadeniu, explicitné priblíženie sa k fašistickým tendenciám, vyznávanie historických resentmentov a nostalgii, ale aj zrod občianskeho katolicizmu a túžby kresťanov podieľať sa aktívne na tvorbe spoločného dobra. Príbeh francúzskeho katolicizmu je inšpirujúci vo viacerých ohľadoch. Na jednej strane ukazuje vzťah medzi globálnou náboženskou situáciou 19. storočia, kedy sa Katolícka cirkev snažila „obrníť za hradbami“ či zakopať v zákopoch obranného postoja. Na druhej strane tu však existovala úprimná ambícia vyznávať svoju vieru, ale zároveň byť aj občanom republikánskeho zriadenia. V rytmicky sa striedajúcej „piánskej“ epoche pontifikátov Pia IX. až Pia XII. možno vybadať smer Katolíckej cirkvi, ktorý katolicizmus postupne vzdŕal od dialógu so svetom. Inšpiratívnou skutočnosťou je funkcia kresťanského intelektuála, ktorý sa rodí práve z tejto potreby. Dynamika vzájomne komunikujúcich, často aj konfliktne jednajúcich strán, však prospieva k celkovému pluralizmu. Práve v takejto dynamike sa zrodili neskoršie myšlienky, ku ktorým sa Katolícka cirkev explicitne prihlásila na Druhom vatikánskom koncile.

V krátkom príspevku Márie Spišiakovej sa od anamnézy problému konfliktu vedy, náboženstva a spoločnosti prešlo do témy diagnózy. Jedna z diagnóz dnešného konfliktu medzi náboženskými skupinami a neveriacimi je aj nárast fundamentalizmu. Pojem fundamentalizmus je dnes skloňovaný v každom prípade a kdekto sa s ním oháňa a šermuje vo verejných diskusiách. Mária Spišiaková sa snažila ukázať, kedy sa fanatizmus a fundamentalizmus

stávajú patologickými javmi. Vo svojom príspevku sa snažila odкрývať rôzne sémantické a historické nuansy používania pojmu fundamentalizmu. Charakteristickou črtou akéhokoľvek fundamentalizmu je názorový exkluzivizmus náboženských základných presvedčení. Takýto postoj v sebe nesie riziko militantnej podoby presadzovania daného exkluzivisticky chápaného svetonázoru. Dnes je najvypuklejším príkladom náboženského fanatizmu predovšetkým islamské náboženstvo, no samotný fundamentalizmus nie je len aktívne agresívny prejav, ale tiež možno za fundamentalistické brať prejavy pasívnej agresivity, ktorej sme svedkom aj v súčasnej európskej kultúre.

Diskusiu uzatvárala časť príspevkov o možnej „liečbe“ polarizovanej spoločnosti. Práve v kontexte súčasnej situácie, keď proti sebe stoja nielen politicky, ale aj svetonázorovo odlišné skupiny, je nevyhnutné zdôrazniť význam kresťanstva ako prameňa sociálnej kohézie. V tejto súvislosti je tragické, že práve náboženstvo je zneužívané ako zdroj polarizácie, fanatizmu a radikalizmu. Takéto zneužívanie náboženstva nielenže karikuje obraz kresťanstva, ale zároveň znemožňuje mnohým uchopiť tie myšlienky kresťanskej viery, ktoré stoja v priamom opaku k pseudonáboženstvu, fanatizmu a fundamentalizmu.

Po živej diskusii k niektorým aspektom genealógie problému konfliktu vedy, spoločnosti a náboženstva, do ktorej sa zapojili viacerí účastníci z publika, uzatvoril diskusný večer Jozef Žuffa. Poukázal na potrebu dialógu, ku ktorému tak často vyzýva aj pápež František. Odmietnutie dialógu, ktorý má svoje jasné pravidlá a požiadavky, nemožno mu diktovať rytmus a rýchlosť, akú si subjektívne predstavuje jedna strana, má iba jednu alternatívu, tou je implicitný alebo explicitný konflikt. Potreba poctivého dialógu tak nie je len akademická povinnosť, ale kľúčový fakt v depolarizácii spoločnosti. K dialógu totiž neexistuje reálna mierová alternatíva a jeho opakom je len a len perspektíva konfliktu. Vo vášni a hneve prameniacci konflikt nie je len prekážkou plnohodnotného života v mieri, ale aj kresťanskej viery a ideálov, ktoré z nej pramenia: spravodlivosti, solidarity a subsidiarity.

Lukáš Jeník